

σπάθεια για επιβεβαίωση της ουσίας της, για τελείωση και ολοκλήρωση. Αυτή είναι η σημασία του δρου *ἐπικαιροποίηση του ἐπερχόμενου*. Ἡ συνείδηση δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις ἐκείνες, ὑπὸ τίς ὁποῖες ὁ χρόνος ἀναδομεῖται καί μέ τήν ἀναδόμηση αὐτή ἡ ἀνθρώπινη ἱστορική δημιουργία ὑπερβαίνει τό *καταναγκαστικόν* τοῦ χρόνου πού ἀσκεῖ ἐπίδραση στή συνείδηση καί λυτρώνεται ἀπό τό ἄγχος τοῦ χρονικοῦ καταναγκασμοῦ (σ. 427-428). Τῆ δυναμική αὐτή διαδικασία ὀνομάζει ὁ σ. καί *ἄνθηση τῆς πραγματικότητας*. Πρόκειται, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, περί νίκης ἐπὶ τοῦ χρόνου.

ΔΡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΟΥΚΑΝΟΣ
ΛΕΚΤΩΡ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου. *Ζωντανό δίκαιο καί φυσικό δίκαιο. Εἰσαγωγή σέ κεντρικά προβλήματα τῆς νομικῆς κοινωνιολογίας καί τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου*, Ἀθήνα, Ἐκδ. οἶκος Π. Σάκκουλα 1982, 533 σελ.

Τό βιβλίο αὐτό τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου, Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μέλους τῆς ΕΦΕ, ἔργο ἐξαιρετικά πρωτότυπο καί κριτικό, εἶναι καρπός ἀδιαφιλονίκητα πολύπλευρης γνώσης τοῦ θετικοῦ δικαίου, τῆς κοινωνιολογίας τοῦ δικαίου καί τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου.

Ὁ συγγραφέας ἀπορρίπτει κάθε μορφή δογματισμοῦ καί ἐπιδιώκει νά ξεχωρίσει τίς βασικές συνιστώσες μιᾶς διαλεκτικῆς φιλοσοφίας τῶν ἀξιών.

Ὁ σκοπός τοῦ βιβλίου, πού ἐπισημαίνεται στόν πρόλογο ἀπό τόν ἴδιο τόν συγγραφέα, νά θεθοῦν «ὀρθά τά προβλήματα» καί νά προκληθεῖ «μιᾶ γόνιμη ἐπιστημονική συζήτηση», δεῖχνη τήν ἠθική ποιότητα τῆς ἐργασίας. Ὁ συγγραφέας ὄχι μόνο πετυχαίνει νά διευκρινήσει τήν ἔννοια τοῦ ζωντανοῦ δικαίου καί νά διευρενήσει σέ βάθος τή σύγχρονη ἔννοια τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀλλά καί νά εἰσαγάγει στά βασικά προβλήματα τῆς νομικῆς κοινωνιολογίας καί τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Τό φιλοσοφικό μέγεθος τῆς ἐργασίας βρίσκεται στήν ἀποφυγή τῶν ὑπερβολῶν τοῦ κοινωνιολογισμοῦ καί τοῦ φιλοσοφισμοῦ, στή γεφύρωση τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στό πραγματικό καί στό ἰδανικό, στό «εἶναι» καί στό «δέον».

Τό βιβλίο διαιρεῖται σέ δύο μέρη. Τό πρῶτο μέρος ἐπιγράφεται: Τό πρόβλημα τοῦ ζωντανοῦ δικαίου (1-186). Τό μέρος αὐτό ἀποτελεῖ συμβολή στή γενική θεωρία τοῦ δικαίου, στήν κατανόηση τοῦ ἀντικειμένου καί στή χρησιμότητα τῆς κοινωνιολογίας τοῦ δικαίου. Βασική ἰδέα — πού στηρίζεται στήν κοινωνιολογική παρατήρηση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς— εἶναι ὅτι τό δίκαιο δέν εἶναι ἀπλά καί μόνο τό δημιούργημα τῆς βούλησης τοῦ κάθε νομοθέτη, ἀλλά προϊόν τῆς προσπάθειας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τό πρῶτο αὐτό μέρος περιλαμβάνει τά κεφάλαια: Α' Τό φαινόμενο τῆς διαστάσεως μεταξύ τῆς γραπτῆς νομοθεσίας καί τοῦ ἐφαρμοζόμενου δικαίου (1-82). Β' Ἡ ἔννοια τοῦ ζωντανοῦ δικαίου κατά τόν Ehrlich (82-112). Γ' Προσπάθεια νέου ὀρισμοῦ τοῦ ζωντανοῦ δικαίου (112-163). Δ' Ἡ χρησιμότητα τῆς ἔννοιας τοῦ ζωντανοῦ δικαίου (163-191).

Στό δεῦτερο μέρος: Ζωντανό δίκαιο καί φυσικό δίκαιο (191-513) ἐπιχειρεῖται, μέ τήν ὑπέρβαση τῶν ὀρίων τοῦ κοινωνιολογικοῦ θετικισμοῦ καί τοῦ νομικοῦ θετικισμοῦ, ἡ πρόσβαση στό ἐπίπεδο τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, στήν πρακτική εἰδικά φιλοσοφία, καί ἡ ἐπιλογή τελικά τῶν ἀξιών πού ἐξασφαλίζουν τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας καί τήν ὄλική καί ἠθική της πρόοδο.

Τό δεῦτερο αὐτό μέρος περιλαμβάνει τά κεφάλαια: Κοινωνιολογία τοῦ δικαίου καί φιλοσοφία τῶν ἀξιών (191-254). Ἡ ἀναγέννηση τοῦ φυσικοῦ δικαίου καί τά διδάγματα τῆς ἐμπειρίας (254-286). Κοινωνιολογία καί ὀρθό δίκαιο (286-493). Ἀκολουθοῦν παρατηρήσεις πάνω στούς μεγάλους κινδύνους τῆς ἀνθρωπότητας, στίς ἐπικρατοῦσες κοινωνικές ἀξίες ὡς

προδεδωμένο του δικαίου, στους πολιτισμούς, συνεργατικούς και ανταγωνιστικούς, και στοχασμοί για την αναγκαιότητα ενός ανθρωπιστικού προγραμματισμού και την αντίστροφη της ανθρώπινης επιθετικότητας σέ σκοπούς πρόσφορους για τό γενικό καλό.

Τό βιβλίο περιλαμβάνει, εκτός από τον κατατοπιστικότατο πρόλογο, πλούσια βιβλιογραφία (επιλογή) και αλφαβητικό εύρετήριο.

Τό βιβλίο έχει ήδη παρουσιάσει στην Έπετηρίδα του ΚΕΕΦ ο Άκαδημαϊκός Γ. Βλάχος, βλ. *Φιλοσοφία* 12 (1982), 415-417.

ΔΡ ANNA ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ-ΓΑΛΑΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΑ ΤΟΥ ΚΕΕΦ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Παναγιώτης Νούτσος, *Nicoló Machiavelli. Πολιτικός σχεδιασμός και φιλοσοφία της ιστορίας*, Αθήνα 1982, Εκδόσεις: Ι. Ζαχαρόπουλος, Σειρά: Σύγχρονη Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη, 181 σελ.

Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας, που είναι επικουρικός καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, θέτει ως στόχο του να διακριβώσει τους παράγοντες που «επιτρέπουν τώρα μια ουσιαστικότερη προσέγγιση του μηνύματος του μακιαβελικού έργου, και ταυτόχρονα να προσδιορίσει ποιοί είναι οι λόγοι που η ιστορία των ιδεών τους άφησε αναξιοποίητους» (52). Η μελέτη αυτή είναι η επί υφηγεσία διατριβή του επικ. καθηγητή Νούτσου στη Φιλοσοφική Στήλη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Το βιβλίο περιλαμβάνει μια εκτενή εισαγωγή (15-34), τέσσερα μέρη (35-151), συμπεράσματα, περίληψη ιταλιστί (155), βιβλιογραφία (159-172) και πίνακες ονομάτων και θεμάτων (175-181).

Στο πρώτο μέρος (35-86) ο συγγραφέας εκθέτει τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή του πολιτικού σχεδιασμού. Αυτό γίνεται λαμβάνοντας κυρίως ως βάση τον «Ηγεμόνα», καθώς και ολόκληρο το έργο του «φλωρεντινού πολιτικού φιλοσόφου» (12). Το μέρος αυτό περιλαμβάνει τις εξής επί μέρους ενότητες: Η μοναρχία ως σύμβολο του εθνικού κράτους· η υποταγή της «πνευματικής» στην «κοσμική εξουσία»· η συγκρότηση μονίμου στρατεύματος· η πολιτική ως δημιουργός της ηθικής· η καθιέρωση του «θετικού» δικαίου· κοινή γλώσσα και εθνική ιδεολογία· η *virtu* ως υπέρβαση της καταγωγής.

Στο δεύτερο μέρος (87-126) εξετάζεται η θεωρητική θεμελίωση του πολιτικού αυτού σχεδιασμού, που είναι μια ανάλυση και αξιολόγηση των απόψεων του Machiavelli για την ιστορία. Γίνεται δηλαδή συζήτηση πάνω στα εξής θέματα: το ιστορικό ενδιαφέρον, ο κύκλος των ιστορικών γεγονότων, η ανθρώπινη μοίρα και η ιστορική πρόβλεψη.

Στο τρίτο μέρος (127-151) ο συγγρ. επιχειρεί μια κριτική του μακιαβελικού σχεδιασμού «σε συσχετισμό με τα αίτια που για τετρακόσια περίπου χρόνια εμπόδισαν τον «Ηγεμόνα» να εκπληρώσει την εθνική του αποστολή, και επισημαίνονται τα σύγχρονα ιταλικά δεδομένα αυτής της προβληματικής» (12).

Ο συγγραφέας αναμφίβολα επιτυγχάνει στη διερεύνηση των στόχων που θέτει, και η όλη εργασία του διακρίνεται για τη σαφήνεια της, τη λογική διάρθρωση του θέματος και τη σωστή της μέθοδο.

ΔΡ Γ. ΚΟΥΜΑΚΗΣ
ΛΕΚΤΩΡ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ